

מבט על, גיליון 381, 1 בנובמבר 2012

האימפריה מכה שנית?

צבי מגן

השלכות התהפוכות של "האביב הערבי" יצרו מצב רווי אתגרים עבור רוסיה, שמצאה את עצמה נדחקת מהמזרח התיכון על-ידי הקואליציה הסונית, הפועלת, להבנתה של רוסיה, בשיתוף פעולה עם המערב.

מבחינתה של רוסיה, הפך עתה המזרח התיכון לשדה המערכה בין הכוחות השונים, האזוריים והגלובליים, במאבקם על עיצוב הסדר העתידי. עימות זה החרף במיוחד על רקע מלחמת האזרחים בסוריה, בין המערכת הסונית-המערבית, לזו השיעית, המגובה על-ידי רוסיה וסין. למעשה, בהתמודדות בין-מעצמתית גלובלית מחודשת זו, הפכה רוסיה משחקן משני, ששיתף פעולה עם המערב במהלך המהפכות בצפון אפריקה, לשחקן דומיננטי. הדבר בא לידי ביטוי במקרה הסורי, בו מנהלת רוסיה מאבק עיקש להגנה על מעמדה האזורי.

בעימות בסוריה, רשמה רוסיה הישגים, בזכות טקטיקה, המקפלת בתוכה סיוע לסוריה, באמצעות "בידוד שדה המערכה" (שימוש נרחב בווטו במסגרת האו"ם והפעלת מערכת לחצים לטרפוד כוונות של התערבות כוחנית בסוריה) וסיוע צבאי וכלכלי למשטר הסורי, אשר מצליח בזכות כך לשמור על היתרון היחסי בשטח.

לאחרונה מתרחב העימות, עם התגברות מעורבותה של טורקיה במשבר, הן מול סוריה והן בהתגרות ישירה שלה ברוסיה. המתח בין השתיים, שקיים גם מחוץ למזרח התיכון – בקווקז, למשל – עלול לפוך לעימות ישיר. עתה כולל החיכוך ביניהן גם תחרות על ההשפעה בקרב הכורדים בכול המרחב.

ראוי לציין, שהמתח בין רוסיה למערב אינו מוגבל למזרח התיכון בלבד. רוסיה חשה נתונה ללחצים מצד המערב באזורים החיוניים עבורה לאורך גבולותיה, במדינות ברית המועצות לשעבר. טורקיה תורמת את חלקה להרחבת ההשפעה של נאט"ו ולדחיקתה של רוסיה מאזור הקווקז, עובדה המוסיפה להחרפת המתיחות בין רוסיה למערב. נראה, שבין מניעיה של רוסיה לעמידתה העיקשת לצדה של סוריה, נמצא גם רצונה להרחיק את האמריקנים מאזורי העניין הרוסיים בגבולותיה ולרתקם למזרח התיכון.

אף כי רוסיה השכילה עד כה לשחק בהצלחה את הפרק הסורי, היא פועלת במקביל, להבטחת מעמדה העתידי בסוריה, הן על ידי ניסיונות הידברות עם האופוזיציה הסורית והן באמצעות היערכות להתפרקותה של סוריה. בהקשר זה מגששים הרוסים מול הפלגים והגורמים האתניים, הדתיים והאחרים במדינה זו ומחוצה לה.

ואולם, במהלך התקופה האחרונה, מסתמנים שינויים בהתנהלותה של רוסיה במזרח התיכון. זו הופכת לאסרטיבית יותר וחורגת ממסגרת ההתמודדות על מאחזיה בסוריה ובציר הרדיקלי ומתפשטת לעבר אזורים נוספים. למסקנה זו מובילה התמונה החלקית, המתהווה לאחרונה לנגד עינינו, כמפורט להלן.

איראן – לצד המתרחש במרחב הסורי, נמשך שיתוף הפעולה הרוסי-איראני, המלווה לאחרונה בהבעות התמיכה הרוסיות המחודשות באיראן, על רקע העימות סביב תכניתה הגרעינית.

עיראק – לאחר מאמצים שהשקיעה רוסיה, כדי להעצים את מעורבותה במדינה זו, התקיים לאחרונה ביקור של ראש הממשלה העיראקי אל-מאלכי ברוסיה. שם נחתמו הסכמים לשיתוף פעולה, לרבות עסקת נשק של 4.2 מיליארד דולר וכן חוזים בתחומי הפקת נפט.

עיראק, המצויה במתחים עם שכנותיה במפרץ הפרסי מזה ועם טורקיה, מזה, ממצבת את עצמה מחדש במשחק האזורי, באורח מתריס למדי כלפי ארצות הברית.

מצרים – היא היעד המדיני הרוסי הבא. רוסיה לא חוסכת לאחרונה במאמצים לעניין את הממשל המצרי בהשבת שיתוף הפעולה, שניזוק בעת "האביב הערבי", לקדמותו. בקרוב מתעתד שר החוץ הרוסי, לברוב, לבקר בקהיר וסביר להניח שצפויה היענות מצרית לחיזוריה של רוסיה.

סעודיה ומדינות המפרץ – דווקא מדינות אלו, המובילות מאז "האביב הערבי" מאבק נגד הציר השיעי, והדוחקות את רוסיה מהאזור, מצאו עצמן מחוזרות על ידה, כשזו מתאמצת לעניין אותן בשיתוף פעולה ומעלה הצעות מפתות למדי, לאספקת מרכולתה הצבאית. שר החוץ לברוב צפוי לבקר גם בסעודיה ובעוד מדינות, בדרכו ממצרים. יש הסוברים, שבאמתחתן הצעות להגנת "המפרציות" מפני איומים מצד גורמים רדיקליים.

ירדן – אף היא מצויה במרחב ההתעניינות הרוסית, הן בהקשרים השונים שנוכרו למעלה והן כיעד לקידום ההשפעה הרוסית על ענייניה הפנימיים. חסרה עדיין התמונה הברורה, אך ניתן לזהות מגמות רוסיות גם במדינה זו.

פלסטינים – מעבר לגישושיה של רוסיה בירדן ובישראל אודות הנושא הפלסטיני, היה ונשאר לה עניין מובהק, המועלה גם עתה, בהחייאת התהליך המדיני בערוץ הישראלי-פלסטיני. זאת כפלטפורמה נוחה לשיבתה לעיסוקים בינלאומיים באזור ולהעתקת תשומת הלב ממוקדי מתיחות האחרים, בהם היא מעורבת. בהקשר למכלול זה, מעולם לא פסקה תמיכתה בחמאס, במקביל להידברות מתמשכת עם הרשות, בתקווה לנצלה כהזדמנות לשמש כמגשרת ביניהם.

ישראל – ביחסי שתי המדינות הסתמנה לאחרונה פריצת דרך חשובה בקידום שיתופי פעולה בעלי חשיבות אסטרטגית לרוסיה. שיתופי פעולה אלה תורמים את חלקם החיובי למאמציה של רוסיה להיחלץ מבידודה באזור ומההשלכות השליליות של משברי "האביב הערבי".

אפריקה – מקומה של אפריקה לא נפקד ממפת ההתעניינות הרוסית המחודשת. לאחרונה קיים שליחו של נשיא רוסיה לאזור זה, מרגלוב, סבב ביקורים בכמה מדינות במזרח ובמרכז היבשת, במאמץ לקדם גם שם רעיונות לשיתופי פעולה מדיניים וכלכליים.

ההתבוננות במכלול הפעילויות הרוסיות במרחב המזרח תיכוני, המוצגות לעיל, מעלה תהיה לגבי מהות המכנה המשותף שביניהן. סביר, שפעילות זו היא חלק מתכנית ברורה ומזוהה, שעל פניו נראית כסוג של "מתקפת נגד" דיפלומטית. זו יכולה להיות מכוונת להשגת יציאתה של רוסיה מהבידוד במזרח התיכון ולהשבת מעמדה לקדמותו, לאחר שמצאה את עצמה, מאז ראשיתו של "האביב הערבי", בנסיגה מהישגיה ואבדן נכסיה הקודמים באזור, תחת לחצו המשולב של המערך הסוני-מערבי. במקרה כזה, מדובר במתווה רוסי לפריצת "ההסגר" בשיטה של קידום הסדרים ישירים עם מדינות האזור, תוך איתור נתיבים אל לבם על-ידי שלל הצעות מעניינות, בציפייה להצלחה חלקית לפחות. ואולי, אם ישחק לה המזל, אף לכוון גוש (ציר) של מדינות תומכות מחדש.

אולם, אין לפסול אפשרות, שמדובר בתכנית מורכבת ונועזת יותר מהאמור לעיל, השמה לה כיעד התנעת תהליך מרחיק לכת יותר מאשר רק פריצת הסגר והשבת העטרה ליושנה. אפשרי שמדובר בהתנעת תכנית רוסית המכוונת לניסיון יזום לכוון סדר אזורי חדש. במקרה כזה, מקופלים במתווה הרוסי מהלכים חובקי אזור, המכוונים לשינוי המציאות הגיאוגרפית-פוליטית הנוכחית במדינות כגון סוריה, עיראק, וכו' וכן באזורים כמו כורדיסטן ואף מעבר להם. יש הצטברות של סימנים מעידים, המאוששים קיומה של אפשרות כזאת.

כרגיל במצבים כגון אלה, מוקדם עדיין להעריך במלואן את ההשלכות האפשריות שיכולות להתפתח מפעילותה זו של רוסיה. מכל מקום, ברורה לעין יציאתה של רוסיה ל"מתקפת נגד" מקיפה, המתנהלת, בסבירות גבוהה, על פי מתווה מוגדר, שיתכן ובכוחה להשפיע על העיצוב העתידי של האזור. ימים יגידו. אם יש ממש – ולו חלקי – בתמונה המוצגת כאן, יש בכך די חומר למחשבה עבור ישראל, באשר להשלכות המתהוות על המציאות הבינלאומית בגבולותיה, ובכלל זה, לא מעט נושאים לליבון עם רוסיה.